

LUNDS
UNIVERSITET

Språk- och litteraturcentrum
Översättarutbildningen

EXAMENSARBETE VT 2018
MAGISTER I ÖVERSÄTTNING
DEL 2: ANALYS

När ord öppnar flera dörrar
Om översättningen av mångtydighet i
Cristina Peri Rossis ”La tarde del dinosaurio”

Författare:
Christoffer Stuveback

Handledare:
Ingela Johansson, spanska
Henrik Rahm, svenska

Sammandrag

Denna uppsats bygger på min översättning av Cristina Peri Rossis novell “La tarde del dinosaurio” ur novellsamlingen med samma namn. Syftet med uppsatsen är att belysa svårigheterna i att översätta de av författaren medvetet valda mångtydiga ord och fraser som har en viktig och framträdande roll i novellens egenartade stil och för den historia som berättas, samt att visa på vilka konsekvenserna blir när den semantiska mångtydigheten är inneboende i formen. Översättningsproblemet har i dessa fall bestått i att försöka bibehålla berättelsens inre koherens utan att i alltför hög grad göra avkall på formen. Uppsatsen inleds med en källtextanalys med utgångspunkt dels i Hellspong och Ledins modell i *Vägar genom texten* (1997) och dels i Holmberg och Ohlssons *Epikanalys – En introduktion* (1999), denna sistnämnda i högre grad inriktad på skönlitterär analys. Därefter följer överväganden inför översättningen där den globala imitativa översättningstrategi som valts diskuteras utifrån Lita Lundquists *Oversættelse* (2007) och Rune Ingos *Konsten att översätta* (2007). I översättningskommentaren som sedan följer analyseras och diskuteras fyra översättningslösningar, alternativa lösningar till dessa samt de valda översättningslösningarnas förtjänster och brister. I tre av de fyra översättningsexemplen har varken fullständig formell eller semantisk ekvivalens uppnåtts. Eftersom dessa exempel kretsar kring eller bygger på spanskspråkiga företeelser har jag i dessa fall strävat efter att omarbета dem för att passa en svenskspråkig kontext, vilket har krävt en del större ingrepp. Relativt god semantisk ekvivalens har uppnåtts i alla dessa tre fall, och stilen har förmedlats i relativt hög grad. I ett av de fyra exemplen har fullständig formell och semantisk ekvivalens uppnåtts.

Uppsatsens engelska titel:

When words open more doors than one: on translating ambiguity in Cristina Peri Rossi’s “La tarde del dinosaurio”

Nyckelord:

Cristina Peri Rossi, La tarde del dinosaurio, kreativt språk, mångtydighet, polysemi, imitativ strategi

Innehåll

1. Inledning 4

2. Källtextanalys 5

- 2.1. Cristina Peri Rossi och *La tarde del dinosaurio* 5
- 2.2. En pojke inklämd mellan två pappor, två världar och språket 6
- 2.3. En sympatiserande berättare 8
- 2.4. Vindlande meningar genom pojkens värld 9
- 2.5. Experimentellt, politiskt och humoristiskt berättande 12

3. Överväganden inför översättningen 14

4. Översättningskommentar 16

- 4.1. Polysemi, homonymi och översättning av mångtydighet 16
- 4.2. En dubbeltydig pluralform: *padres* (föräldrar/pappor) 17
- 4.3. Lekfull användning av mångtydighet 24
- 4.4. En pragmatisk sats använd i manipulativt syfte 28

5. Avslutning 31

Källor 33

1. Inledning

Den första delen av denna uppsats består av översättningen av novellen ”La tarde del dinosaurio” – ”Dinosauriens eftermiddag” i min översättning – ur den uruguayanska författaren Cristina Peri Rossis novellsamling från 1975 med samma namn. Denna andra del behandlar å ena sidan källtexten och dess innehåll, form och stil, och å den andra översättningen av densamma, med fokus på *mångtydighet*. Syftet med denna del av uppsatsen är att belysa svårigheterna i att översätta de av författaren medvetet valda mångtydiga ord och fraser som har en viktig och framträdande roll i novellens egenartade stil och för den historia som berättas.

Denna uppsatsdel inleds med en källtextanalys där novellens bredare kontext och mest framträdande egenskaper belyses och analyseras. Med utgångspunkt i källtextanalysens slutsatser diskuteras sedan valet av imitativ global strategi och hur denna på ett överordnat plan tillämpats eller stött på motstånd under översättningsprocessen. Därefter följer översättningskommentaren där fyra exempel på översättningslösningar som kretsar kring mångtydighetsproblemet analyseras, och där även alternativa lösningar till dessa diskuteras. Översättningslösningarnas förtjänster och brister framhävs kontinuerligt under analysen. I denna del visas också hur omgivande text i måltextern påverkas och måste omarbetas på grund av valda lösningar. I tre av de fyra översättningsexemplen som diskuteras har varken fullständig formell eller semantisk ekvivalens uppnåtts. Relativt god semantisk ekvivalens har uppnåtts i alla tre av dessa fall. I ett av de fyra exemplen har fullständig formell och semantisk ekvivalens uppnåtts. I det stora hela har stilen förmedlats.

2. Källtextanalys

Som utgångspunkt för denna källtextanalys används Hellspong och Ledins *Vägar genom texten* (1997) och Holmberg & Ohlssons *Epikanalys – En introduktion* (1999). Inledningsvis presenteras författaren Cristina Peri Rossi och den politiska och sociala kontexten för hennes författarskap och novellen ”La tarde del dinosaurio”. Därefter riktar analysen in sig på novellens karaktärer, teman, perspektiv och berättarröst, sedan de formella drag som utmärker texten, och slutligen hur allt detta samlat mynnar ut i Peri Rossis egenartade och unika stil.

2.1. Cristina Peri Rossi och *La tarde del dinosaurio*

Författaren, poeten och journalisten Cristina Peri Rossi, född i Montevideo, Uruguay 1941, är känd som en av de viktigaste latinamerikanska författarna från perioden efter den latinamerikanska boomen på 60-talet då flera latinamerikanska författare blev erkända i Europa och världen. Hon har publicerat ett stort antal romaner, dikt- och novellsamlingar och vunnit såväl Uruguays främsta litterära priser som flera internationella utmärkelser.

Peri Rossis litterära gärning bör ses mot bakgrund av den politiska situationen i Uruguay på 60- och 70-talen. I början av 70-talet förbjöds hennes böcker, som under åren blivit allt mer ideologiskt laddade, av den militärdiktatur som inrättats i landet efter en väpnad konflikt mellan militären och den marxistiska stadsgerillan Tupamaros, och hon tvingades gå i exil i Spanien 1972. Exil och politik är följaktligen återkommande teman i hennes verk. Hennes politiska engagemang och klassmedvetande föddes dock redan tidigare, möjligtvis på grund av att hennes mamma var lärare och hennes pappa byggnadsarbetare. Före sin exil medverkade hon i kulturtidskriften *Marcha* där bl.a. journalisterna Eduardo Galeano och Juan Carlos Onetti arbetade (Peri Rossi 1984), samt i den kommunistiska tidningen *El Popular*.

Novellsamlingen *La tarde del dinosaurio* (Dinosauriens eftermiddag) utkom 1975 och rör sig på olika sätt runt just temana exil och den uruguayanska militärdiktaturen och konfliktens konsekvenser. Samtidigt är den inte låst enbart till dessa teman utan utforskar också mer allmängiltiga och existentiella frågor och idéer. Den novell med samma namn som behandlas i denna uppsats rör sig utöver denna tematik inom ramarna för den ”fantastiska berättelsen” där icke-rationella element ingår.

La tarde del dinosaurio publicerades på förlaget Tropo Editores som strävar efter att publicera böcker ”som inte ryms inom sina omslag, [...] som bjuder in läsaren att titta inåt och skapar inre debatt; verk som går bortom moderniteten, som bidrar med kontinuitet till den

litterära kanonen och som på så vis kan komma att bli framtidens klassiker.” Ledstjärnorna för deras utgivning är ”stilistisk uppfinningsrikedom och originalitet” (Tropo Editores 2017).

2.2. En pojke inklämd mellan två pappor, två världar och språket

I ”La tarde del dinosaurio” intar intrigen inte någon särposition, vilket beror på novellens komplexa, icke-linjära kronologi och experimentella stil samt dess fokus på teman eller idéer, alltså dess icke-traditionella uppbyggnad. Enligt Holmberg & Ohlsson är intrigen i seriös litteratur ”bara ett av många sätt (karaktärerna, miljön, berättartekniken, symbolen) för författaren att leda läsaren till textens teman” (1999:30). Istället för att försöka klargöra intrigen kommer dessa andra sätt att behandlas nedan.

I novellen får läsaren ta del av ett barns delade och komplexa värld genom en ung pojkes ögon, alltså genom intern fokalisering, berättande som står i nära anslutning till karaktären och det den ser, tänker och känner (1999:83). Hans ålder är obestämd, men oavsett ålder intar han i historien en roll som nästintill vuxen genom sitt sätt att prata och reflektera. Han vänder upp och ned på far- och son-rollerna i relationen med sin biologiska pappa, som han hjälper både med ting och råd, och han kritiserar sin auktoritära styvpappa och dennes syn på saker och ting. Dessutom är han besatt av språket och går i existentiella tankegångar:

Nunca había perdido que lo trajeran al mundo,
no había podido elegir el año, ni la época, ni el
país [...] (r. 326-328)

Han hade aldrig bett om att sättas till världen,
han hade inte fått välja år, inte heller tidsepok
eller land [...] (r. 326-329)

Bortom den faktiska världen av pappor och omöjliga skoluppsatser har han dessutom återkommande drömmar om en dinosaurie som stiger upp ur havet. Detta fantastiska element och dess symbolik kan tolkas på en mängd olika sätt, bl.a. som en symbol för militärdiktaturen.

Ett genomgående tema i ”La tarde del dinosaurio” är de rådande sociala, ekonomiska och mänskliga förhållandena i Uruguay efter den kortlivade väpnade konflikten på 60-talet och den militärdiktatur som inrättades därefter. Detta tema uttrycks genom ett jämförelseperspektiv där pojkens biologiska pappa, en fattig journalist, får representera vänstern och den sida som gick förlorande ur konflikten, och hans styvpappa, en rik man i chefsposition på ett företag, får representera högern och den sida som gick vinnande ur densamma och som befäste sin ekonomiska och sociala position tack vare diktaturens inrättande. Deras respektive positioner i makthierarkin är uppenbar; den biologiska pappan

omtalar sig själv som ”en bläckpennearbetare [...] En slav” som får betalt för att skriva det privata företaget betalar honom för att skriva, medan styvpappan sitter i en fåtölj på sitt kontor och ger order genom en diktafon, uppbackad av ett porträtt av presidenten på livstid, diktaturens ansikte utåt, och beskrivs som mycket auktoritär och ”en Man av Framgång”.

Skillnaderna i ekonomisk position mellan den vinnande och förlorande sidan ges också uttryck genom jämförelseperspektivet; den biologiska pappan har varken kontor, hus, bil, tv, kylskåp, lädermockasiner, cigaretter eller en överrock, medan styvpappan har gott om pengar och flera hus. Skillnaderna förstärks ytterligare genom de rum eller miljöer som papporna ofta gestaltas i. Den biologiska pappan bor i ett billigt, stökigt rum på ett pensionat, med undermåligt ljus och dåligt med värme och väggar som varken håller ute de prostituerades skrik eller fyllonas skratt. Utöver detta uppehåller han sig på barerna i området runt pensionatet och i stadens enda park som förstörts av en storm. Styvpappan å andra sidan gestaltas nästan bara på sitt kontorsrum som blänker och är ordnat, fullt av möbler, apparater och föremål. Medan den biologiska pappan rör sig i levande miljöer med levande människor och problem som rör nuet, sitter styvpappan mest still i en steril, artificiell miljö med osynliga, avhumaniserade medarbetare och tänker på hur framtiden ska formas med hjälp av tidens nya maskiner (läs: tidiga datorer).

Denna tro på tekniken som människans räddning och framtid pekar på ett annat av novellens teman, nämligen teknokratin och dess underliggande, radikala rationalism: ” – En dag, fortsatte hans pappa nummer två, kommer det att finnas maskiner kapabla att lösa de svåraste frågor och problem, och människans liv på jorden kommer att vara bekvämt, okomplicerat och enkelt.”

På kontoret pratar pappan på om allt som företagets nyinköpta maskin kan göra – alla uträkningar den kan genomföra och svar den kan ge – medan pojken lyssnar och försöker komma underfund med vad han ska skriva i sin skoluppsats som ska handla om hans framtid. Maskinen kan såklart inte ge honom något svar på detta – för honom är den fullständigt värdelös. När hans pappa berättat hur mycket maskinen kostar svarar pojken som kritik mot sin pappa och den överdrivna tron på teknologin: ”I vilket fall tänker jag varken köpa den här eller någon annan typ av framtid.”

Ett tredje tema som är av stor vikt i novellen är språket, vilket uttrycks dels genom pojkens (och hans systems) besatthet av och reflektioner över det, dels genom själva användningen av språket i novellen, d.v.s. hur språket används i relationen och dialogen. Genom pojken iakttar läsaren språkets manipulativa och begränsande eller tvingande såväl som skapande och öppnande kraft. Den manipulativa kraften uttrycks i en scen då pojkens lärarinna ber honom

om att få prata med hans pappa därför att hon anser att något står fel till med pojken och hans familjesituation på grund av en skoluppsats som han skrivit. Hon säger ”Me gustaría hablar con tu padre” (i direkt översättning: Jag skulle tycka om att prata med din pappa), men pojken förstår att det i själva verket rör sig om en order, att hon *vill* prata med hans pappa: ”Varför sa man vissa saker på ett visst sätt, när de betydde något annat?” Språkets manipulativa kraft ges också uttryck genom vad som nämndes tidigare, nämligen den biologiska pappans roll som ”bläckpennearbetare” – han skriver saker som han egentligen inte tycker. På så sätt knyts språkets manipulativa kraft på mellanmänsklig nivå ihop med den politiska eller samhällsdiskursiva nivån.

Språkets begränsande eller tvingande kraft uttrycks i samma scen, den med lärarinnan. Pojken försvarar det uppsatsämne han valt, då han förstått ”Mis padres” (mina föräldrar, eller mina pappor i plural) bokstavigt, som ”Mina pappor”. Han påpekar för lärarinnan att det är språkets fel att han förstått det så, eftersom (spanska) språket är imperialistiskt. Berättarrösten träder här in: ”Redan innan han ägt tankeförmåga hade språket gett sig på honom, tvingat på honom sina lagar, tvingat honom att benämna saker på ett visst sätt, fått honom att tro att detta sätt var det enda möjliga [...]” Mot dessa begränsningar kontrasteras språkets skapande eller öppnande kraft. I några av dialogerna (dels mellan pojken och hans pappa, dels mellan pojken och hans syster) sprängs begränsningarna, och språkets associativa möjligheter ges utrymme. Ett av många sätt som detta görs på i dessa dialoger är genom att ett morfem i ett ord läggs till, tas bort eller byts ut i varje ny replik, vilket leder konversationen till något nytt och oväntat: ” –¿Nos recetó jarabe o playa? – Playa. – Paya. –¿Pata? –Pala. –«Palos no, justicia sí.»” (I ord-för-ord-översättning: ” – Ordinerade han sirap eller strand? – Strand. – Folksång. – Tass? – Spade. «Nej till batonger, ja till rättvisa.»”)

2.3. En sympatiserande berättare

I ”La tarde del dinosaurio” är berättaren heterodiegetisk och befinner sig alltså utanför den berättade historien, även om denne som nämnts står i nära anslutning till huvudkaraktären och därmed tycks veta vad som försiggår i dennes huvud och uttrycker det på ett sätt som ligger nära eller är identiskt med pojkens sätt att uttrycka sig. På så vis suddas gränsen mellan berättaren och pojken till viss del ut, men att det ändå rör sig om en berättare i egen rätt visar bl.a. relationen, de poetiska partierna och också de partier då berättaren synliggör sig och kommenterar saker och ting. Ett sätt som berättaren synliggör sig själv på är genom att frångå det gängse mönstret av att berätta historien med verb i dåtid och växla till presens:

Parece que no se trataba de un empleado cualquiera, sino de un patrón o algo así. (r. 36-38)

Det verkar som om det inte handlade om en anställd vilken som helst, utan om en chef eller något i den stilen. (r. 38-41)

Ett ännu tydligare exempel på när berättaren synliggör sig själv och bidrar med en egen reflektion, om än i samklang med pojakens, återfinns i följande parti som innehåller både det underförstådda pronomenet *nosotros* (vi) i *conocíamos* och *sabíamos* och avslutas med interjektionen *eh, eh* (va, va) och ett frågetecken, vilket tydligt drar in läsaren i textens tankevärld och tvingar denne att om inte ta ställning, så i vart fall fundera på frågan:

Por otra parte, no confiaba mucho en que la historia fuera muy verosímil, la historia que conocíamos siempre era la historia contada por los vencedores. ¿Por qué no sabíamos la historia de los otros, eh, eh? (r. 332-336)

Å andra sidan litade han inte särskilt mycket på att historien var sanningsenlig, den historia som vi fick lära oss var alltid den som skrevs av vinnarna. Varför kände vi inte till de andras historia, va, va? (r. 332-337)

Genom att berättaren synliggör sig på detta sätt kan läsaren ana att det är en berättare som inte håller sig neutral till det som berättas utan en som har nära anknytning till den berättade världen och som tar ställning, och att denne söker frammana reaktioner och ställningstaganden också i läsaren.

2.4. Vindlande meningar genom pojakens värld

Liksom i skönlitteratur i allmänhet finner vi i ”La tarde del dinosaurio” en kombination av berättande och beskrivande framställningsformer samt dialoger i direkt anföring. De berättande partierna följer det gängse mönstret av verb i preteritum för att leda handlingen framåt, och i de beskrivande delarna används statiska verb, men sällan uteslutande.

Meningslängden i texten varierar kraftigt. Långa, rytmiska, vindlande meningar skapar rytm, och i kombination med stundtals mycket korta meningar får texten en verklig dynamik som också på ett kraftfullt sätt låter innehållet framträda. I en av pojakens beskrivningar av sin styvpappa är repetitionen av korta meningar tydlig och högst belysande: ”Él tenía ideas así acerca de las cosas. Pero era muy autoritario. Y daba pocas explicaciones.” (Han hade sådana där idéer om saker och ting. Men han var mycket auktoritär. Och han gav få förklaringar.) Genom dessa korta meningar och denna hårdkokta interpunktion gestaltas styvpappan och hans syn. Inga förklaringar. Inga utläggningar. Det är bara så det är.

När det gäller novellens långa, vindlande meningar finns de i både de berättande och i de beskrivande partierna. De är ofta uppbyggda med flera satsradningar vilket hjälper till att skapa någonting som närmar sig medvetandeströmmar, ett naturligt flöde av tankar som bygger vidare på varandra. I exemplet nedan, som inte på något sätt representerar de mest extrema meningarna utan kan sägas vara en relativt typisk mening, erbjuder pojken en politisk reflektion över sin styvpappa och de andra högt uppsatta medarbetarna på dennes företag:

A lo mejor sólo era un empleado de alta jerarquía, él ya había visto cómo se comportaba esta clase de gente, si eran empleados de alta jerarquía (y a veces aquellos que sólo podían conformarse con mandar a un simple portero) actuaban como si la empresa fuera su empresa, y todos los demás empleados, sus sirvientes, súbditos o vasallos. (r. 43-53)

Kanske var han inte mer än en högt uppsatt medarbetare, pojken hade redan sett hur den här typen av folk beter sig, de högt uppsatta (och ibland också de som fick nöja sig med att befalla över en enkel portvakt) betedde sig som om företaget var deras eget företag, och alla andra anställda deras tjänare, undersåtar och vasaller. (r. 47-55)

Språket i novellen visar upp en mycket bred spännvidd och sträcker sig från det poetiska till det vardagliga, allmänna och konkreta. Det poetiska och metaforiska språket lyser igenom på många ställen, men framträder tydligast i de delar som kretsar kring dinosaurien, alltså då det drömska och dolda står i centrum. Redan i textens första stycke då pojken kommit ned till stranden för att se om dinosaurien kan tänkas dyka upp, ett stycke som inleds rent berättande, kommer följande beskrivande, poetiska och symboliska parti, innehållande en liknelse samt en alliteration (tre c:n i källtexten, endast två s i måltexten, markerade i fetstil):

La tarde era gris, algunas lentas y pesadas nubes lilas se deslizaban por el cielo como antiguas matronas, dignas y de mármol; el mar, calmo, compacto, casi sólido, anunciaba vagos torbellinos interiores; (r. 12-17)

Eftermiddagen var grå, några tunga, lila moln gled långsamt över himlen som gamla barnmorskor, ståtliga och i marmor; havet, stilla, sammanpressat, nästan fast, antydde dolda inre virvelströmmar; (r. 13-17)

Ordvalen är här talande för den poetiska och symboliska laddningen. ”Como antiguas matronas, dignas y de mármol”, på svenska ”som gamla barnmorskor, ståtliga och i marmor”, skapar en bild av nästan antikt snitt, som mytologiska grekiska skulpturer, något från en svunnen tid. Det är en scen om förlösning, om förlösning av någonting inre, mest sannolikt av

dinosaurien och allt det som den representerar, också denna från en svunnen tid, något avlägset, långt från denna värld, för tillfället gömd i djupet.

Det poetiska språket kontrasteras mot det vardagliga, allmänna språket som är som tydligast i dialogerna, och då framförallt i dem då pojken pratar med sin biologiska pappa (undantaget de starkt associativa dialogerna), även om det är ett stiliserat vardagsspråk och alltså inte uppbyggt med talspråklig stavning. Även då samtalsämnena är av intellektuell och existentiell karaktär används allmänord vilket bidrar till lättillgänglighet och skapar närhet till karaktärerna, främst pojken och pappan, och deras perspektiv och idéer.

Textens komposition och disposition är ytterst komplex och spelar en viktig roll för hur dess innehåll och tematik uppfattas, och den bygger på en kombination av icke-linjär kronologi, association och kontrastering (jmf jämförelseperspektivet i 2.2. ovan). I berättelsens början står pojken på stranden, men redan i det första stycket följer läsaren med honom, i minnets värld, till den gång då han för första gången följde med sin styvpappa till dennes kontor. Den scen som utspelas där avslutas med en reflektion över företagets högt uppsatta medarbetare och sammanfattas med pojkens syn på dem: ”No tenían sentido de clase.” (De saknade klasskänsla.) Genom association leder denna mening direkt till en dialog med pojkens biologiska pappa, som börjar med den direkta anföringen: ” —Es que no tienen sentido de clase —le dijo su padre.” (– De saknar klasskänsla, sa hans pappa.) Detta sätt att skifta miljö mellan hans två pappor, och senare mellan hans lärarinna och hans ena pappa, är ett återkommande grepp novellen igenom. Det skapar dialektik och kontrast mellan hans två pappor och deras olika världar och synsätt och förmedlas genom pojkens ögon.

Kompositionen bidrar också till att förstärka pojkens kvävande känsla av att vara instängd i en värld där man måste vara de vuxna till lags och leva efter deras villkor. I ett mycket talande parti som är alltför långt för att ta med i sin helhet här, varvas repliker från scenen med å ena sidan pappan och å andra sidan lärarinnan direkt efter varandra. Detta korta utdrag får illustrera:

—¿Sabes tú, hijo mío, cuántos sacrificios tuvimos que hacer para poder comprar esta máquina?

—En primer lugar, en ningún momento de tu composición te refieres a tu madre —le había reprochado la maestra. (r. 494-500)

– Min son, vet du hur många uppoffringar vi varit tvungna till för att kunna köpa den här maskinen?

– För det första nämner du inte din mamma i uppsatsen en enda gång, hade lärarinnan förebrått honom. (r. 494-500)

Berättelsens sista del är en lång beskrivning av dinosaurien då den kommer upp från vattnet. Detta leder till frågan om pojken i slutet av novellen alltså fortfarande är kvar på stranden – dinosaurien från drömmen tränger sig in i verkligheten? – och om allt det som berättats från första stund är ett associativt återerindrande i pojkens huvud. Novellens komposition möjliggör i hög grad en sådan tolkning och är alltså av yttersta vikt för hela berättelsen.

2.5. Experimentellt, politiskt och humoristiskt berättande

Stilen i ”La tarde del dinosaurio” kan beskrivas som experimentell, lekfull, politisk och humoristisk. Det experimentella elementet utgörs till stor del av textens komposition – de tvära kasten i tid och rum och de associativa länkarna mellan textens olika delar – och skiftningarna mellan poetiska, metaforiska, berättande och medvetandeströmliknande reflekterande partier. Det experimentella är också sammanbundet med en kreativ, lekfull användning av språket. Ett exempel är när pojken fantiserar om byn ”Éxito” (Framgång), där det spanska homonyma ordet *banco* (bank och bänk) används för att förmedla en bild av en plats där pengar går före människor, en sorts avhumanisering. Den dubbla betydelsen av ordet *banco* är i den svenska översättningen nedan explicitgjord:

Éxito es un pueblito del Norte, con [...] muchos **bancos** donde abrir cuentas y no sentarse [...] (r. 298-303)

Framgång är en liten by i Norr, med [...] många **banker/bänkar** där man kan öppna konton men inte sätta sig [...]

Att stilen är politisk har visats i den del som behandlar novellens teman. De kontraster som byggs upp genom att jämföra den politiska vänstern och högern samt förlorarna och vinnarna i den väpnade och politiska konflikten i Uruguay uttrycker, om inte ett explicit ställningstagande för vänstern, så i alla fall sympatier för den och för de människor som hamnat i ett socialt, ekonomiskt och politiskt underläge, och blivit utestängda:

En Éxito se reúnen todos los sobrevivientes de la Guerra para festejar el hecho de haber sobrevivido. Nunca se reúnen los que perdieron la guerra, en primer lugar porque están muertos o presos, en segundo, porque no los dejarían entrar. (r. 305-311)

I Framgång samlas alla Krigets överlevare för att fira att de överlevt. De som förlorade kriget samlas aldrig, först och främst därför att de är döda eller sitter i fängelse, och för det andra därför att de inte skulle ha tillåtits att komma in. (r. 305-310)

En viktig del av stilen som inte är att förglömma är humorn. Mot bakgrund av den krassa verklighet och komplexa existens som målas upp i novellen skapar den utrymme för reflektion, kommentar och kritik på flera nivåer. Ett exempel på hur humorn används är i den scen då pojkens styvpappa stolt visar upp sin maskin och berättar om vad den kan göra och pojken i sitt inre kommer på andra, mer handfasta och praktiska saker:

Suma, resta, multiplica, divide, calcula el interés, descuento impuestos («borda y sabe zurcir», pensó él, pero no se animó a decir) (r. 385-388)

Den adderar, subtraherar, multiplicerar, dividerar, den beräknar räntan, den drar i från skatt ("den broderar och den kan laga hål", tänkte han, men vågade inte säga det) (r. 386-390)

Humorn häri ligger i pojkens förlöjligande av och ironiserande över sin pappa mitt under pågående utläggning. Men pojkens humoristiska inlägg tycks också vara en kommentar med underliggande mening. Styvpappans besatthet av siffror och ekonomi kontrasteras med något som är nödvändigt för de som har hål i kläderna, nämligen förmågan att laga hål, en möjlig referens till pojkens biologiska pappa som ju bär en skjorta som är "nött och trådsliten". På samma sätt tycks humorn på många ställen i novellen uttrycka något mer än bara det humoristiska i sig.

Sammanfattningsvis ska sägas att all de stildrag som tagits upp (och utelämnats) inte på något sätt är isolerade element eller skarpt särskiljbara från varandra, utan de uppgår i en helhet och framhäver och belyser varandra och skapar en text med djup och bredd som kan läsas på en mängd olika sätt och som öppnar upp för lika många tolkningsmöjligheter.

3. Överväganden inför översättningen

Novellen ”La tarde del dinosaurio” kan enkelt placeras i högprestigelitteraturfältet med hänsyn till Cristina Peri Rossis mycket viktiga och framträdande roll inom den latinamerikanska litteraturen. Enligt Lindqvist är översättning inom detta fält övervägande adekvansinriktad, d.v.s. källtextnära, och ”ett av medlen för att utarbeta en ny litterär repertoar” och ett sätt att introducera ”nya litterära modeller, kompositionsmonster och/eller tekniker” (2005:26) i den litterära målspråkskulturen.

I min översättning av ”La tarde del dinosaurio” har jag valt en adekvansinriktad strategi, eller med Lita Lundquists termer, en global imitativ strategi. Denna strategi är oftast förekommande då författaren till originaltexten är en auktoritet, vilket är fallet när det gäller denna författare. En global imitativ strategi strävar efter att ”gengive originalförfatterens tone, stil og virkemidler så trofast som muligt for att give den nye læser originallæserens oplevelse” (2013:37). Eftersom Peri Rossis personliga stil och litterära grepp i ”La tarde del dinosaurio” är utmärkande för och en oundgänglig del av läsoplevelsen har därför stor vikt lagts vid att förmedla dessa element i måltexten i största möjliga mån. På syntaktisk nivå har detta inneburit att jag har lagt mig nära den spanska meningsbyggnaden, bortsett från när detta tillvägagångssätt blivit ett hinder för att svenskan skulle bli idiomatisk. De långa, vindlande meningarna med eller utan satsradningar har i de flesta fall förblivit lika långa i den svenska översättningen men har vid några få tillfällen delats upp i två för att förtydliga referensbindningen. Närmast källtextens meningsuppbyggnad har jag lagt mig i de partier som jag ovan benämner poetiska eller lyriskt beskrivande. I dessa partier har jag bl.a. överfört participkonstruktioner och efterställda adjektiv till måltexten, då dessa i källtexten syftar till att stanna upp tiden och ge en ögonblicksbild och alltså utgör ett stilmedel som ger upphov till dramatik och/eller ett närmande till den beskrivna situationen, något som jag har ansett fungera väl också i måltexten.

När det gäller interpunktionen har jag i hög grad försökt att bibehålla originaltextens kommatering på grund av den unika rytmen i texten som denna ger upphov till på spanska. På enstaka ställen har jag, då en imitativ kommatering i måltexten istället för att skapa rytm gjort texten hackig, valt att eliminera kommatecken till förmån för läsbarheten och en rytm som på dessa ställen passar sig bättre för svenskan.

Ett problem som jag ställts inför under översättningen är hur man på bästa sätt överför den del av stilen som bygger på en kreativ användning av ord som är mångtydiga och ingår som komponenter i ordlekar eller som centrala teman i reflektioner över (spanska) språket. När det

gäller ordlekar menar Ingo att man inte kan ”förneka det faktum att en ordlek, som står och faller med det enskilda språkets formella och semantiska särdrag, inte kan översättas utan att antingen formen eller innehållet blir lidande” (2007:250). Han påpekar vidare att översättaren, då bevarad betydelse står i konflikt med bevarad form måste bestämma sig för vilken av dessa två sidor som ska prioriteras, och att detta val är beroende av de situationella faktorerna (2007:160).

Eftersom källtexten på många sätt är formbetonad, något som enligt Lundquist gör att översättningen bör sträva efter att ”opnå stilistisk og æstetisk ækvivalens, selv om det måtte ske på bekostning af semantisk præcision” (2005:52), har jag på ett överordnat plan strävat efter att förmedla Peri Rossis stil och ton snarare än exakta betydelser. Att förmedla såväl betydelseinnehållet, formen och stilen har dock i översättningen som helhet fungerat mycket väl, även om den inte lyckats bli en fullvärdig kopia av originalet. I tre av de fyra översättningsexempel som analyseras i detta arbete har jag emellertid varken uppnått fullständig formell eller semantisk ekvivalens då båda dessa sidor har varit alltför starkt sammanbundna och då förlusten av den ena medfört förlusten av den andra. Eftersom dessa exempel kretsar kring eller bygger på spanskspråkiga företeelser har jag i dessa fall strävat efter att omarbete dem för att passa en svenskspråkig kontext, vilket har krävt en del större ingrepp i de textpartier som omger de primära översättningsenheterna (de mångtydiga orden och fraserna). Relativt god semantisk ekvivalens har uppnåtts i alla tre fallen, och stilen har förmedlats i relativt hög grad. Bara i ett av de fyra exemplen har fullständig formell och semantisk ekvivalens uppnåtts.

Med hänsyn till den tid och plats där berättelsen utspelar sig – Uruguay på 70-talet – har jag valt att framhäva det som kallas lokalfärg. Av den anledningen har jag valt att inte göra någon som helst kulturell anpassning och använt ”primuslampa” istället för gaslampa, den existerande tangotiteln ”Rencor” istället för Bitterhet, ”räknemaskinsmodell” istället för kalkylatormodell, etc.

I slutändan har mitt mål varit att i så hög grad som möjligt bevara både form och innehåll för att på bästa sätt förmedla Peri Rossis stil.

4. Översättningskommentar

Av alla de problem som har dykt upp i översättningsfasen är det som har stått mest i fokus översättningen av enskilda ord. En professionell författare söker alltid efter det som Gustave Flaubert kallade *le mot juste*, det precisa ordet, och en kvalitativ skönlitterär text är i slutändan en kombination av väl utvalda ord, precisa ord, idealt sett ord som exakt uttrycker det som författaren vill uttrycka. Detta sägs gälla än mer för noveller på grund av dessas mindre format och mer koncentrerade berättande. Att författaren till en originaltext alltså har gjort sitt yttersta för att nyttja det mest passande ordet i varje situation innebär för översättarens del att hen måste hitta det precisa ordet också på målspråket. Denne ställs därför inför uppenbara problem då orden i källtexten är mångtydiga, som ett medvetet val eller ej, och följande analys kommer därför behandla just ett antal ord och frasers mångtydighet och översättningen av dem. Då översättningen av dessa ord fått konsekvenser för de textpartier som omger dem, kommer också översättningsarbetet av dessa nära anknutna textpartier att behandlas.

Analysdelen inleds med en definition av polysemi och homonymi samt en diskussion om den översättningsteoretiska grunden för översättning av mångtydighet. Därefter diskuteras och analyseras de konkreta översättningsenheterna med fokus på översättningsprocessen, alternativa lösningar och de valda lösningarnas eventuella förtjänster och brister. I denna sista del diskuteras dessutom hur de lokala strategier som använts fungerat eller hamnat i konflikt med den globala imitativa strategin.

4.1. Polysemi, homonymi och översättning av mångtydighet

Polysemi innebär att ett enskilt ord har flera olika besläktade betydelser, eller semem, varav en eller flera aktualiseras beroende på vilken kontext ordet befinner sig i. Måttligt polysema ord har en enda huvudbetydelse och en eller flera specialbetydelser. Ordets huvudbetydelse är då samtidigt ordets grundbetydelse, d.v.s. den betydelse som först och främst aktualiseras i språkbrukarens huvud när hen hör ordet. Ordets specialbetydelser aktualiseras först i specifika språkliga kontexter. Tydligt polysema ord har två eller flera huvudbetydelser och flera kontextberoende specialbetydelser. Huvudbetydelserna i tydligt polysema ord uppfattas av språkbrukare som separata och åtskilda från varandra, och det är här svårt att tala om en tydligt urskiljbar grundbetydelse då den betydelse som först aktualiseras hos språkbrukarna kan variera beroende på person. Rikt polysema ord är sådana ord som har en stor mängd olika huvudbetydelser samt en stor mängd specialbetydelser. Kontexten är av oerhört stor vikt för vilken av betydelserna i de rikt polysema orden som aktualiseras, och utan kontext kan dessa

ord uppfattas ha mycket tunn betydelse eller ingen betydelse alls. Det rikt polysema ordet och dess kontext utgör därmed en odelbar enhet (Holm 2017:73-79).

Homonymi innebär att två eller flera ord av en tillfällighet sammanfaller fonetiskt eller grafiskt utan att deras betydelse kan härledas till ett gemensamt ursprung (Ingo 2007:94). Det finns alltså ingen länk mellan de olika betydelserna i ett homonymt ord. Ordet *här* kan t.ex. betyda både 'på denna plats' och 'stor organiserad mängd soldater' (Svenska Akademiens ordböcker 2018). Kontexten är vad som avgör vilken av betydelserna i det homonyma ordet som aktualiseras.

Ingo betonar vikten av att vara särskilt noggrann när det gäller översättning av mångtydiga ord. Men han påpekar också att det inte är avgörande för översättaren huruvida ett ord är polysemt eller homonymt, utan att det viktigaste är att få klarhet i vilken av ordets betydelser som aktualiseras i ett visst fall. För att nå denna klarhet krävs det att översättaren tar hänsyn till hela ko(n)texten eftersom denna spelar en avgörande roll för valet av ord. Han menar vidare att "motsvarigheterna till ett ord med många betydelser måste väljas på sememnivå" (2007:99), alltså på ett lexems delbetydelsenivå.

Detta tillvägagångssätt är applicerbart i högre grad då författaren till originaltexten har fokuserat en av betydelserna i ett ord och avaktualiserat de andra, men problemet kvarstår då författaren medvetet låtit flera betydelser aktualiseras för att skapa en spänning och mångtydighet i texten. Då tvingas översättaren välja vilken av betydelserna som är mest representativ för författaren och dennes stil, röst och vad vi kan kalla "budskap". Detta val måste då bygga på översättarens tolkning av vad som å ena sidan bör vara det mest framträdande och å den andra vad som kan eller måste offras därför att det är av underordnad betydelse.

4.2. En dubbeltydig pluralform: *padres* (föräldrar/pappor)

Ett problem som har varit isolerat men av central betydelse för att berättelsen i måltexten skulle förbli stil- och innehållsmässigt koherent är översättningen av det dubbeltydiga *mis padres* (mina föräldrar/pappor). Det förekommer på två ställen i texten och påverkar översättningen av två omgivande textpartier, bl.a. ett där berättelsens huvudperson reflekterar över just dessa ord som en del i en mer generell reflektion över det spanska språket. Pojken lever, som nämnts i kapitel 2.2. ovan, inklämd mellan sin biologiska pappa och sin styvpappa och deras respektive världar, och i större delen av berättelsen befinner sig pojken antingen med den ena eller den andra av dem. Mamman nämns först mot slutet av novellen och intar

alltså inte samma viktiga position som papporna – pojkens mentala fokus ligger på papporna. Detta är bakgrunden till att pojken, när han får i uppgift av sin lärarinna att skriva en skoluppsats om ”Mis padres”, direkt relaterar pluralformen till sina pappor utan en tanke på sin mamma, som alltså exkluderas. I översättningen nedan markeras dubbeltydigheten i *mis padres* med fetstil:

El desastre mayor le había ocurrido ese invierno, cuando el tema propuesto fue: «Mis padres.» No pudo decidirse entre escribir sobre uno o el otro, de modo que escribió sobre los dos. (r 484-488)

Den största katastrofen hade inträffat samma vinter, då det föreslagna ämnet varit: ”**Mina föräldrar/pappor.**” Han kunde inte bestämma sig för om han skulle skriva om den ena eller den andra, och så följde det att han skrev om båda två.

I detta textparti står alltså skoluppgiftens verkliga syftning på den manliga och den kvinnliga föräldern i konflikt med pojkens uppfattning av pluralformen som syftande enbart på de manliga föräldrarna, vilket tydliggörs av att han tvekar över om han ska skriva om ”den ena eller den andra” (pappan), och sedan beslutar att skriva om ”båda två”. När lärarinnan i en senare del av novellen tar pojken avsidet för att prata med honom om hans uppsats och förebrår honom för att han inte nämnt sin mamma, förklarar han för henne varför han skrivit om sina två pappor och erbjuder därpå en reflektion över det spanska språket. I översättningen nedan står pojkens mentala fokusering i fetstil:

—Entendí que solo se refería a los hombres — se defendió él—. Es el problema de los plurales que engloban a ambos sexos. El título era: «Mis padres.» Una madre en singular mezclada con un padre en singular, se convierte en dos padres, tres padres o mucho más. El lenguaje es imperialista —dijo él. (r 509-516)

– Jag förstod det som att det bara syftades på männen, försvarade han sig. Det är problemet med de plural som omfattar båda könen. Titeln var: ”Mina föräldrar/**pappor.**” En mamma i singular tillsammans med en pappa i singular blir till två föräldrar/**pappor**, tre föräldrar/**pappor** eller ännu fler. Språket är imperialistiskt, sa han.

Den primära översättningsenheten i dessa två exempel utgörs alltså av *mis padres*, och de sekundära översättningsenheterna utgörs av den omgivande texten som måste omarbetas för att passa ihop med den valda översättningslösningen. Därmed måste analysen ta sin

utgångspunkt i den primära översättningsenheten *mis padres* och därefter gå vidare till den omgivande texten.

I spanskan blir ett personrefererande maskulint substantiv i singular tillsammans med ett personrefererande feminint substantiv i singular till maskulin pluralform. *Una amiga* (en väninna) tillsammans med *un amigo* (en manlig vän) blir till *dos amigos* (två vänner) med maskulin pluraländelse. Det maskulina substantivet tar så att säga över det feminina. Huruvida *dos amigos* betecknar en man och kvinna eller två män kan bara utläsas ur kontexten. Samma regel gäller för *padres* (pappor/föräldrar) som både är plural av *padre* (pappa) och plural av kombinationen *un padre* och *una madre* (en pappa och en mamma). Den medvetna dubbeltydigheten i användningen av *mis padres* i textavsnitten ovan bygger just på det faktum att pluralformer som omfattar både manliga och kvinnliga referenter döljer den kvinnliga. Detta innebär att det dubbeltydiga semantiska innehållet är oskiljbart från den grammatiska formen.

Eftersom vi i svenskan inte konstruerar våra pluralformer på detta sätt (en pappa och en mamma blir inte två pappor utan två föräldrar) var det första problemet som jag ställdes inför huruvida jag skulle välja det av kontexten givna och enda möjliga alternativet av de två möjliga översättningsmotsvarigheterna, d.v.s. *mina föräldrar*, och därmed förlora den för berättelsen mycket viktiga dubbeltydigheten som ligger till grund för hela reflektionen i exemplet ovan. Det andra alternativet vore att hitta ett annat personrefererande substantiv med någon typ av relation till ordet *förälder* och vars maskulina form på sätt och vis skulle kunna sägas ta över den feminina formen på ett sätt som fångade upp lite av den spanska formen. Med tanke på att berättelsen utspelar sig i början av 70-talet kunde dörren dessutom tänkas öppnas upp en aning för ord som var mer könsmärkta än idag eller smått ålderdomliga.

De ord som togs i beaktande för detta syfte var *mina förfäder*, *mina vårdnadshavare* och *mina förmyndare*. *Förfäder* uppfyller de formella kriterierna; en *förfader* och en *förmoder* blir två *förfäder*, men denna lösning faller på att den rör sig alltför långt ifrån det högst konkreta *föräldrar/pappor* som berättelsen kretsar kring. *Vårdnadshavare* och *förmyndare* har i sammanhanget samma referenter som *föräldrar/pappor*, men faller å ena sidan på att dessa inte heller är tillräckligt konkreta då de betecknar juridiska funktioner och inte känns sannolika som ämnen för skoluppsatser, och å den andra eftersom *vårdnadshavarinna* inte är ett institutionaliserat ord (ej med i Svenska Akademiens ordlista) och på att *förmyndarinna* har alltför ålderdomliga konnotationer.

Eftersom inga personrefererande substantiv med relation till ordet *föräldrar* fungerade som möjliga översättningar, och inte heller *pappor* eftersom det skulle motsäga sig själv att en

lärarinna förebrådde sin elev för att ha skrivit om sina pappor när uppgiften var att skriva om ”*Mina pappor*”, så kvarstod alltså endast den översättningsmotsvarighet som utgjorde den ena av ordets två betydelser, nämligen *mina föräldrar*. I det första textpartiet där denna översättningsenhet ingår valde jag därför att jag göra en explicitering, ”d.v.s. en översättning av en passage där nya ord men däremot ingen ny information tillkommer” (Ingo 2007:123), för att tydliggöra att pojken, även om ämnet för uppsatsen var ”Mina föräldrar”, direkt tänkte på sina två pappor. I källtexten är detta tydligt eftersom ”uno o el otro” (den ena eller den andra) – markerat i fetstil i källtextexemplet nedan – står i maskulin form och därmed refererar till männen. Explicitgörandet i måltexten är också det markerat i fetstil:

El desastre mayor le había ocurrido ese invierno, cuando el tema propuesto fue: «Mis padres.» No pudo decidirse entre escribir sobre **uno o el otro**, de modo que escribió sobre los dos.

Den största katastrofen hade inträffat samma vinter, då det föreslagna ämnet varit: ”Mina föräldrar.” Han kunde inte bestämma sig för om han skulle skriva om den ena eller den andra **pappan**, och så följde det att han skrev om båda två.

I den översatta passagen finns det alltså ett visst semantiskt bortfall i det att den explicita delbetydelsen ’pappor’ i källtexten har försvagats i måltexten och blivit till en *möjlig* delbetydelse, samtidigt som endast delbetydelsen ’föräldrar’ finns kvar i explicit form. Översättningen uppnår inte heller formell ekvivalens eftersom den spanska pluralformen inte gått att överföra med en motsvarande eller annan liknande grammatisk form på svenska.

Valet av översättningen *mina föräldrar* leder till nästa översättningsproblem som utgörs av det textparti där pojken reflekterar över den spanska pluralformen och det spanska språket:

—Entendí que solo se refería a los hombres — se defendió él—. Es el problema de los plurales que engloban a ambos sexos. El título era: «Mis padres.» Una madre en singular mezclada con un padre en singular, se convierte en dos padres, tres padres o mucho más. El lenguaje es imperialista —dijo él.

– Jag förstod det som att det bara syftades på männen, försvarade han sig. Det är problemet med de plural som omfattar båda könen. Titeln var: ”Mina föräldrar.” En mamma i singular tillsammans med en pappa i singular blir till två föräldrar, tre föräldrar eller ännu fler. Språket är imperialistiskt, sa han.

Med avsaknaden av dubbeltydigheten ’pappor’/’föräldrar’ i det svenska exemplet ovan försvinner till stor del styckets koherens. Att pojken förstår det som att det *bara* syftades på

männen är ju mer troligt i den spanska kontexten där *padres* likaväl kan syfta på *männ* som på *föräldrar* (kvinna och man i detta fall), medan denna grammatiska och semantiska direktlänk mellan 'föräldrar' och 'män' saknas på svenska. Pojkens reflektion över (spanska) språket som imperialistiskt fungerar inte heller särskilt väl här. Visst skulle man kunna argumentera för att *en pappa* och *en mamma* "tas över" av ordet *föräldrar*, men man skulle likaväl kunna argumentera för att de tillsammans uppgår i något nytt på lika villkor. Det "imperialistiska" här grundar ju sig snarare på att det ena ordet – det maskulina – tar över det feminina och döljer det bakom en grammatisk fasad av en potentiellt oändlig mängd pappor/män.

För att detta stycke ska fungera i måltexten krävs alltså en omarbetning av stycket i sin helhet. Ingo skriver att "en pragmatiskt lyckad översättning borde nog kunna fånga upp något av den sofistikerade formen. Och då kan "översättningen" gott bli en "helt annan historia" på målspråket [...]" (Ingo 2007:160). Det som först måste lösas för att översättningen ska bli gångbar är att klargöra pojkens mentala länk mellan "Mina föräldrar" och 'mina pappor', eftersom denna inte är uppenbar på svenska. Inledningsvis måste alltså följande rad anpassas till det svenska språkets förhållanden:

—Entendí que solo se refería a los hombres —
se defendió él—.

– Jag förstod det som att det bara syftades på
männen, försvarade han sig.

För att anpassa denna rad har jag utgått ifrån att 'pappor' är en möjlig om än dold delbetydelse av ordet *föräldrar*, och inom ramarna för novellens kontext där pojkens fulla fokus centreras på de två papporna är det just denna möjliga eller potentiella länk orden emellan som måste utnyttjas. Den spanska imperfektformen "se refería" (det syftades på) som här uttrycker ett faktiskt påstående måste därför på svenska bli till konditionalis (det skulle kunna syfta på) som uttrycker möjlighet. Ordet "solo" (bara/endast) som förstärker fokuset i källtexten på *endast* papporna måste strykas. Dessutom blir "los hombres" (männen) genom explicitering till "två manliga föräldrar" för att än mer förtydliga den mentala länken:

– Jag förstod det som att det skulle kunna syfta på två manliga föräldrar,
försvarade han sig.

Nästa steg blir att koppla ihop pojkens fokusering på de manliga föräldrarna med det språkliga problemet/den språkliga formen som har lett hans tankar dit:

Es el problema de los plurales que engloban a ambos sexos.

Det är problemet med de plural som omfattar båda könen.

I källtexten är det alltså den spanska pluralformen där maskulina substantiv tar över de feminina som är problemet, det som fått honom att tro att uppsatsen skulle handla om hans pappor. Eftersom svenskan inte har denna form måste problemet i en svenskspråkig kontext bli ett annat, och det måste bygga på ordet *föräldrar*. Ett problem med detta ord är att det generellt sett uppfattas inkludera en kvinna och en man, trots att så inte nödvändigtvis är fallet. Två föräldrar kan vara två kvinnor eller två män. Men när gemene man tänker på ordet *föräldrar* är det nog, enligt mångas förmenande, en kvinna och en man som först dyker upp i huvudet. Den lokala strategi som används här är perspektivskifte i bred bemärkelse. I källtexten är det den grammatiska formen och dess dubbeltydighet som utgör problemet, medan problemet i måltextern blir gemene mans *uppfattning* av formen och dess innehåll, alltså vad ord som *föräldrar* inbegriper i verkligheten:

Det är problemet med de ord som generellt uppfattas inkludera båda könen.

Denna rad leder sedan vidare till den näst sista delen av stycket som också den måste passas ihop med redan genomförda översättningslösningar för att hela textpartiet ska bli koherent:

El título era: «Mis padres.» Una madre en singular mezclada con un padre en singular, se convierte en dos padres, tres padres o mucho más.

Titeln var: "Mina föräldrar." En mamma i singular tillsammans med en pappa i singular blir till två föräldrar/**pappor**, tre föräldrar/**pappor** eller ännu fler.

I källtextstycket förklarar pojken i grammatisk detalj problemet med den spanska pluralformen. Eftersom problemet som ska förklaras i detalj i måltextern nu istället är att den generella uppfattningen av vilka kön som är inkluderade i ordet *föräldrar* inte nödvändigtvis är den enda rätta, så måste hela förklaringen göras om med utgångspunkt i vad ordet *förälder* i singular inbegriper och därefter vilka konsekvenser detta har för ordet när det står i plural. Den slutliga översättningen av denna del blev därmed följande:

Titeln var: ”Mina föräldrar.” En förälder i singular kan vara en kvinna eller en man, föräldrar i plural kan vara en man och en kvinna, två kvinnor eller två män, eller ännu fler av vardera könet. (r. 513-517)

Stycket ovan leder vidare till avslutningsraden i detta textparti, d.v.s. pojkens reflektion över vad den spanska pluralformen säger om det spanska språket:

El lenguaje es imperialista —dijo él.

Språket är imperialistiskt, sa han.

Att språket är imperialistiskt i den spanskspråkiga kontexten grundas alltså på att maskulinformen tar över femininformen. I den svenskspråkiga kontexten måste denna avslutande reflektion bli till en annan och baseras på den generella uppfattningen av ett ord som *föräldrar*. På en högre nivå innebär detta att reflektionen måste baseras på hur språket ibland missleder oss språkbrukare och får oss att tro att det finns särskilt överordnade referenter eller betydelser i ett ord, som i själva verket inte kan tas för givna. Med hänsyn till andra reflektioner över språket i novellen, att språket kan vara manipulativt (vilket diskuterats i kapitel 2.2. och kommer att diskuteras nedan i kapitel 4.4.), är det just denna aspekt jag har valt att lyfta fram i översättningen. Nedan följer översättningen av textpartiet i sin helhet:

– Jag förstod det som att det skulle kunna syfta på två manliga föräldrar, försvarade han sig. Det är problemet med de ord som generellt uppfattas inkludera båda könen. Titeln var: ”Mina föräldrar.” En förälder i singular kan vara en kvinna eller en man, föräldrar i plural kan vara en man och en kvinna, två kvinnor eller två män, eller ännu fler av vardera könet. Språket är manipulativt, sa han. (r. 509-518)

Inledningsvis bör sägas att översättningen av denna del i hög grad skiljer sig från samma del i källtexten. På grund av svårigheten att överföra pluralformen *mis padres* och dess dubbeltydighet till svenska har varken formell eller semantisk ekvivalens uppnåtts. Däremot kan sägas att stycket i sin helhet – den idé om språket som förmedlas samt förklaringen till varför pojken skrivit om sina pappor – har översatts med hänsyn till stilen och berättelsen inre koherens. Detta även om de lokala strategierna stått i konflikt med den globala imitativa strategin och inneburit stora ingrepp, d.v.s. explicitering (”två manliga föräldrar”), perspektivskifte (”som generellt uppfattas”) och omarbetning av den grammatiska problem- och detaljbeskrivningen och den avslutande reflektionen. Även om det språkliga problemet i

måltexten skiljer sig från det i källtexten, så har det ändå ha en passande intertextuell länk till de teman som Peri Rossi behandlar i sina böcker, bl.a. homosexualitet och konventionella relationer. Ordet *föräldrar* har för en del svenska läsare förmodligen kommit att innebära också samkönade föräldrar. Även om detta inte har varit Peri Rossis avsikt i sin egen text kan denna möjlighet ändå ganska konfliktfritt passas in med hennes politiska och sociala ställningstaganden som författare och aktivist, även om det varit på översättarens bevåg.

4.3. Lekfull användning av mångtydighet

I denna del kommer jag att diskutera översättningen av en polysem nominalfras och ett homonymt ord som används på ett lekfullt sätt i källtexten, nämligen nominalfrasen ”un Hombre de Éxito” (en Framgångsrik man / En Man av Framgång) och ordet ”banco” (bank/bänk).

Nominalfrasen möter oss i en scen då pojken befinner sig med sin pappa på dennes kontor. Pappan sitter bekvämt i sin fåtölj och betar sig som om hela kontoret och alla föremål som finns där tillhörde honom. Pojken ser då framför sig hur han hade kunnat ta ett effektivt fotografi av sin till synes mäktiga pappa, och i sitt inre placerar han i detta foto en inskription längst ner som lyder (med två översättningsvarianter i måltexten):

«Retrato de un Hombre de Éxito.»

”Porträtt av en Framgångsrik Man / en Man av Framgång.”

Prepositionen *de* står i källtexten före bestämningen *éxito* (framgång) till substantivet *hombre* (man) för att beteckna en egenskap i denne, alltså just egenskapen att vara framgångsrik. Som en isolerad textrad skulle alltså båda svenska översättningar ovan vara möjliga som översättningsmotsvarigheter, men ”en Framgångsrik Man” skulle vara den mest idiomatiska översättningen och i det svenska språket det mest naturliga sättet att uttrycka saken på. ”En Man av Framgång” kan sägas ha motsvarigheter i konstruktioner som *en man av kunskap*, *en man av klass*, *en man av styrka*, *en man av heder*, etc. Dessa har dock en viss högtravande ton som ”un Hombre de Éxito” inte har på spanska – i spanskan är denna konstruktion snarare högst naturlig.

Mångtydigheten i ”Hombre de Éxito” finns emellertid inte i denna rad då den står isolerad och utan ko(n)text utan skapas i och med efterföljande rad:

Éxito es un pueblito del Norte [...]

Framgång är en liten by i Norr [...]

Éxito (framgång) är nu inte längre bara en egenskap i *un Hombre* (en Man) utan också en plats. Detta innebär att den spanska prepositionen också antar betydelsen 'från'. I sin ko(n)text är alltså prepositionen *de* polysem, och det ger i sin tur upphov till att också hela nominalfrasen "Hombre de Éxito" blir det. Mannen är både en framgångsrik man och en man från byn "Framgång". Med den mest idiomatiska översättningen av "un Hombre de Éxito" haltar därmed översättningen:

"Porträtt av en Framgångsrik Man." Framgång är en liten by i Norr [...]

I denna översättning saknas den tydliga och formbetonade kopplingen som finns i källtexten mellan framgång som både en egenskap och som en plats. Även om *éxito* aktualiseras som egenskap står det ju fortfarande i substantivform, precis som när den betecknar (namnet på) en by. Den översättning av "Hombre de Éxito" som jag ovan kallade en aning högtravande lägger sig däremot närmare de formella och semantiska sidorna av den spanska nominalfrasen, och är i slutändan den översättning jag valt:

"Porträtt av en Man av Framgång". Framgång är en liten by i Norr [...]

Den svenska prepositionen *av* fungerar liksom den spanska prepositionen *de* för att beskriva en egenskap hos substantivet, och den inbegriper också ursprung, alltså betydelsen 'från', som i t.ex. Erasmus av Rotterdam. Kopplingen i måltexten mellan "en Man" och byn "Framgång" framgår inte direkt i första meningen, men det kan den inte heller sägas göra i källtexten. Kopplingen görs både i källtext och måltext först i nästa mening då läsaren förstår att "Framgång" också är en liten by, och då detta ord fått stå isolerat som ett substantiv också på svenska blir just denna koppling tydligare. Den lokala strategi som använts här, ord-för-ord-översättning, är i den globala imitativa strategins anda.

Översättningen uppnår både formell och semantisk ekvivalens. Den enda nackdelen med lösningen är, som nämnts ovan, dess lite högtravande ton som till skillnad från "un Hombre de Éxito" inte bygger på det mest naturliga sättet att uttrycka denna sak på svenska. Å andra sidan uppnår den en viss stilistisk ekvivalens då pojken sällan ju inte är helt neutralt porträtter sin pappa, utan snarare att ironisera över dennes syn på sig själv med ett uns kritik inblandat. Det högtravande elementet förstärker på så sätt denna lite förlöjligande bild.

Det homonyma ordet *banco* (bank/bänk) dyker upp i samma stycke som diskuterats ovan. *Bancos* och dubbeltydigheten i måltexten är markerad i fetstil:

Éxito es un pueblito del Norte, con sus gasolineras lustradas, sus lagos con cisnes y con ocas, sus marcos de acero inoxidable para los cuadros, muchos **bancos** donde abrir cuentas y no sentarse [...]

Framgång är en liten by i Norr med skinande bensinmackar, sjöar med svanar och gäss, rostfria stålramar runt tavlorna, ett stort antal **banker/bänkar** där man kan öppna konton och inte sätta sig [...]

I denna del beskrivs byn ”Framgång” som en ren, vacker och fläckfri plats där invånarna har mycket pengar och där det därmed också behövs ett stort antal banker (ena betydelsen av ordet *banco*). Genom aktualiseringen av ordets andra betydelse, ’bänkar’, vilken kan utläsas av ko(n)texten, alltså det efterföljande ”inte sätta sig”, beskrivs denna plats också som avhumaniserad, en plats där pengar står över människor och där bänkarnas funktion inte längre är att erbjuda människor sittplatser utan bara är en fasad utåt.

Att uppnå såväl semantisk som formell ekvivalens i översättningen av detta ord är en omöjlig uppgift eftersom betydelserna ’bank’ och ’bänk’ inte täcks av ett enda ord i svenskan. Det svenska ordet *bank* är förvisso homonymt också det då det refererar både till en ’inrättning för utlåning och inlåning av pengar’ och ’långsträckt undervattensgrund av löst material’. Däremot är inte pluralformerna desamma – banker och bankar.

Eftersom jag inte hittat ett lämpligt svenskt homonymt ord att ersätta *banker/bänkar* med, ett ord som om det fanns inte heller skulle ha fått röra sig alltför långt bort från fokuset på pengar och rikedom eftersom just detta är en väsentlig del av beskrivningen av byn, är explicitering och tillägg en möjlig strategi. I översättningen kan då båda betydelserna skrivas ut, något som skulle få översättningen att uppnå semantisk ekvivalens och en viss stilistisk nivå då *banker* och *bänkar* är två fonetiskt och grafiskt närliggande ord. Detta översättningsalternativ lyder:

Framgång är en liten by i Norr med skinande bensinmackar, sjöar med svanar och gäss, rostfria stålramar runt tavlorna, ett stort antal **banker** där man kan öppna konton och **bänkar** där man inte kan sätta sig [...]

Denna översättning uppnår alltså en hög grad av semantisk, men inte formell, ekvivalens, men den innebär möjligtvis ett ingrepp som inte är befogat under den omständigheten att översättningen fungerar med endast betydelsen 'banker'. Jag har därför valt att istället använda endast denna betydelse, vilken är av överordnad betydelse då båda de efterföljande verbfraserna (*öppna konton* och *sätta sig*) fungerar tillsammans med *banker*, medan det bara är *sätta sig* som passar ihop med *bänkar*. Översättningen blir då denna:

Framgång är en liten by i Norr med skinande bensinmackar, sjöar med
svanar och gäss, rostfria stålramar runt tavlorna, ett stort antal banker där
man kan öppna konton men inte sätta sig [...]

Men genom att dubbeltydigheten går förlorad försvinner också delvis det "avhumaniserande" i stycket, även om det som finns kvar pekar på att man inte kan sätta sig inne på bankerna, också det en viss typ av avhumanisering. Att man inte *kan* sätta sig på bankerna innebär emellertid bara att det inte finns någonstans att sätta sig – inga bänkar eller stolar. I min översättningslösning har jag kompenserat förlusten genom att förstärka det avhumaniserande elementet genom verbfrasen "inte få" (i betydelsen 'inte få tillåtelse att') vilket tyder på en människofientlig, om än dold, agent, samt verbet "uppehålla sig" istället för "sätta sig". Översättningen i sin slutliga version:

Éxito es un pueblito del Norte, con sus
gasolineras lustradas, sus lagos con cisnes y
con ocas, sus marcos de acero inoxidable para
los cuadros, muchos bancos donde abrir
cuentas y no sentarse [...]

Framgång är en liten by i Norr med skinande
bensinmackar, sjöar med svanar och gäss,
rostfria stålramar runt tavlorna, ett stort antal
banker där man kan öppna konton men inte får
uppehålla sig [...]

Denna översättning uppnår relativt god semantisk ekvivalens då den förstärker betydelseinnehållet "avhumanisering", men brister på utelämnandet av betydelsen 'bänkar'. Detta beror i sin tur på att den inte uppnått formell ekvivalens eftersom homonymin utelämnats. Fullständig stilistisk ekvivalens uppnås därmed inte heller, men denna förlust kompenseras också när det gäller stilen genom förstärkandet av avhumaniseringen som ju är en viktig del i novellen som helhet.

4.4. En pragmatisk sats använd i manipulativt syfte

I denna del kommer jag att diskutera översättningen av en pragmatisk sats. Pragmatiska satser är sådana som på ytan ser ut att betyda en sak – de uttrycker t.ex. ett påstående – men som har en underliggande avsikt och ämnar påverka den person som yttrandet riktas till. På så vis kan pragmatiska satser sägas vara dubbeltydiga och avhängiga kontexten för sin betydelse.

Denna pragmatiska sats yttras i en scen då pojken tagits avses av sin lärarinna som förebrår honom för att han inte har skrivit om sin mamma i skoluppsatsen. Eftersom hon ser detta som ett problem vill hon få till stånd ett möte med pojkens pappa. Den pragmatiska satsen bygger på verbet *gustar* (att tycka om) i konditionalis, *me gustaría* (jag skulle tycka om att), men översätts till svenska oftast som *jag skulle vilja*. Båda dessa översättningar är markerade i översättningen nedan. Också imperfektformen av *querer*, *quería* (hon ville), samt *a él le gustaba mucho* (han tyckte också mycket om att) står i fetstil, för att belysa det pragmatiska användandet av verbet *gustar* i konditionalis samt dess koppling i det språkliga sammanhanget till verben *gustar* och *querer* i imperfektform:

—**Me gustaría hablar con tu padre** —le había dicho la maestra. Entendía lo suficiente de idioma como para saber que bajo la gentil sugestión, se encerraba una orden. La maestra **quería hablar con su padre**, y era mejor complacerla. ¿Por qué algunas cosas se decían de una manera, si significaban otra? A él también, **a él le gustaba mucho hablar con su propio padre**, con el número uno, no con el número dos. (r. 579-588)

– **Jag skulle tycka om att/vilja prata med din pappa**, hade lärarinnan sagt till honom. Han hade tillräckligt god förståelse av språket för att inse att det under denna milda antydande sig en befallning. Lärarinnan **ville prata med hans pappa**, och det var bäst att gå henne till mötes. Varför sa man vissa saker på ett visst sätt, när de betydde något annat? **Han tyckte själv mycket om att prata med sin pappa**, med nummer ett, inte med nummer två.

Pojken uttrycker själv tydligt i detta stycke att lärarinnan säger en sak men menar en annan, att hon ger en order snarare än uttrycker något som hon hade tyckt om att göra. Den första översättningsenheten att titta på här är konditionalisformen av *gustar* som lärarinnan använder: ”Me gustaría hablar con tu padre.” För att förstå det språkligt problematiska i hennes användande av denna sats måste man se vad pojken tänker i slutet av stycket, nämligen att ”A él también, a él le gustaba mucho hablar con su propio padre” (Han tyckte själv mycket om att prata med sin pappa). Pojken förstår att lärarinnan med hjälp av konditionalisformen av *gustar* försöker framställa det som om hon tyckte att ”det skulle vara

trevligt att prata med din pappa” precis som han själv tycker det är trevligt att prata med sin pappa. I sammanhanget är den grammatiska formen med andra ord manipulativ och kontrasteras mot verbet *querer* (hon *ville* prata) som är ohöljt direkt och ärligare.

Den mest naturliga översättningen av *me gustaría* till svenska är utan tvekan *jag skulle vilja*. Konditionalisformen mjukar upp indikativformen *jag vill* som är mer direkt och befallande. På svenska är det också i stort sett bara dessa två former, av samma enskilda verb, som används för att uttrycka denna sak – man hör inte ofta *jag skulle tycka om att* som ett uttryck för vilja. Att översätta *me gustaría hablar con tu padre* med *jag skulle vilja prata med din pappa* hade fungerat utmärkt i de flesta kontexter. Problemet här är att lärarinnans användande av detta verb och dess grundbetydelse måste passas ihop med samma verb då det används för att beskriva pojkens tanke i slutet av textpartiet. I översättningen nedan visas den koppling mellan lärarinnans yttrande och pojkens tanke som försvinner om lärarinnan säger *jag skulle vilja*:

—**Me gustaría hablar con tu padre** —le
había dicho la maestra. [...] **A él también, a él
le gustaba mucho hablar con su propio
padre**, con el número uno, no con el número
dos.

– **Jag skulle vilja prata med din pappa**, hade
lärarinnan sagt till honom. [...] **Han tyckte
själv mycket om att prata med sin pappa**,
med nummer ett, inte med nummer två.

Denna form låter dessutom mer direkt och mer befallande på svenska eftersom den oavsett om den står i konditionalis innehåller verbet *vill*, vilket undviks i spanskan genom *me gustaría* som i källtexten ställs mot just verbet *querer* (att vilja). Eftersom detta sistnämnda verb har sin direkta motsvarighet på svenska har jag låtit *ville* stå kvar i samma form i måltexten som i källtexten (lärarinnan *ville* prata med hans pappa). För att också i måltexten skapa ett större glapp mellan detta verb och det som yttras av lärarinnan och tänks av pojken har jag därför valt att helt undvika verbet *vilja* i de andra partierna. För att få lärarinnans yttrande att låta mjukare har jag därför dolt verbet och lagt till *gärna*, med resultatet: ”Jag skulle gärna prata med din pappa.” På så vis kan detta yttrandes form passas ihop också med pojkens tanke, ”Han skulle själv gärna prata med sin pappa”. Den slutliga översättningen i sin helhet:

– Jag skulle gärna prata med din pappa, hade lärarinnan sagt till honom. Han hade tillräckligt god förståelse av språket för att inse att det under denna milda antydan dolde sig en befallning. Lärarinnan *ville* prata med hans pappa, och det var bäst att

gå henne till mötes. Varför sa man vissa saker på ett visst sätt, om de ändå betydde något annat? Han skulle själv gärna prata med sin pappa, med nummer ett, inte med nummer två. (r. 579-589)

Denna översättning uppnår varken fullständig formell eller semantisk ekvivalens. Den kombination av närliggande verbbetydelser som finns i *gustar* (tycka om), *gustaría* (skulle tycka om att/vilja) och *querer* (att vilja) och som nyttjas i källtexten har inte förmedlats i måltexten. De tre olika uttrycksformerna i källtexten har reducerats till två i måltexten (skulle gärna, ville). Däremot har den pragmatiska satsen förmedlats till svenskspråkiga förhållanden och stycket i sin helhet har bibehållit sin koherens. Relativt god semantisk ekvivalens har uppnåtts. Betydelseinnehållet har endast förändrats i styckets sista rad, från ”Han tyckte själv mycket om att prata med sin pappa” till ”Han skulle gärna själv prata med sin pappa”.

5. Avslutning

Syftet med denna uppsats har varit att belysa svårigheterna i att översätta mångtydiga ord och fraser vars mångtydighet är medvetet använd av författaren. I "La tarde del dinosaurio" finns det ett antal fall då mångtydighet ställer till med problem för översättaren. De största problemen har uppstått då mångtydigheten inte bara är en i texten väl isolerad företeelse utan intar en central plats i själva den historia som berättas, vilket har visats ha varit fallet med "Mis padres". Syftet har ytterligare varit att visa på vilka konsekvenser som följer av de översättningslösningar som här har valts för att hantera översättningsenheter vars form och semantiska innehåll är så starkt sammanbundna att förlusten av det första leder till förlusten av det andra.

I ett av de fyra fall som jag analyserat har både formell och semantisk ekvivalens uppnåtts. Detta gäller "un Hombre de Éxito" som översatts som "en Man av Framgång". Här fungerar den svenska prepositionen *av* liksom den spanska prepositionen *de* för att beskriva en egenskap hos subjektet samtidigt som den innehåller delbetydelsen 'från', som i "en Man *från* Framgång". Fullständig stilistisk ekvivalens har inte uppnåtts då "un Hombre de Éxito" på spanska är det mest idiomatiska sättet att uttrycka saken på, medan "en Man av Framgång" inte är det. Å andra sidan uttrycker den svenska översättningen på ett bra sätt den ironiserande tonen som är en del av textpartiet.

Översättningen av "Mis padres" och den omgivande texten skiljer sig i hög grad från källtexten på grund av svårigheten att överföra pluralformen och dess dubbeltydighet till svenska och har varken uppnått formell eller semantisk ekvivalens. Däremot har den idé om språket som framförs, anpassad till en svenskspråkig kontext, samt förklaringen till varför pojken skrivit om sina pappor, förmedlats. Detta genom de lokala strategierna explicitering, perspektivskifte och en omarbetning av den grammatiska problem- och detaljbeskrivningen och den avslutande reflektionen.

Översättningen av det homonyma ordet "bancos" (banker/bänkar) har inte heller den uppnått formell ekvivalens eftersom homonymin utelämnats. Den har inte heller uppnått fullständig semantisk ekvivalens då delbetydelsen 'bänk' saknas, men den kan sägas ha uppnått relativt god semantisk ekvivalens genom kompensation, då den förstärker betydelseinnehållet "avhumanisering" genom explicitering.

När det gäller det fjärde fallet, den pragmatiska satsen "Me gustaría hablar con tu padre" och omgivande text, har varken fullständig semantisk eller formell ekvivalens uppnåtts. De tre närliggande verbbetydelser som används i källtextpartiet har reducerats till två i måltexten.

Däremot har den pragmatiska satsen förmedlats till svenskspråkiga förhållanden, och därmed har stycket bibehållit sin inre koherens. Relativt god semantisk ekvivalens har uppnåtts. Endast i en av styckets rader har betydelseinnehållet ändrats.

Trots att tre av de fyra analyserade fallen varken har uppnått fullständig semantisk eller formell ekvivalens har alla fyra fall, och måltextern i sin helhet, uppnått relativt god semantisk, formell och stilistisk ekvivalens.

Källor

Primärlitteratur

Peri Rossi, C. (2008). "La tarde del dinosaurio". *La tarde del dinosaurio*. Zaragoza: Tropo Editores.

Sekundärlitteratur

Diccionario de la lengua española. www.rae.es. Edición del tricentenario.

Fält, G. (2003). *Spansk grammatik för universitet och högskolor*. Lund: Studentlitteratur.

Hellspong, L. and Ledin, P. (1997). *Vägar genom texten. Handbok i bruktextanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Holm, L. (2017) *Semantiska grundbegrepp*. Kompendium.

Holmberg, C. & Ohlsson, A. (1999). *Epikanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Ingo, R. (2007). *Konsten att översätta: Översättandets praktik och didaktik*. Lund: Studentlitteratur.

Lindqvist, Y. (2005). *Högt och lågt i skönlitterär översättning till svenska*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Lundquist, L. (2007) *Oversættelse: problemer og strategier, set i tekstlingvistisk og pragmatisk perspektiv*. 3 udg. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur.

Moliner, M. (2014). *Diccionario de uso del español* María Moliner. Madrid: Gredos.

Norstedts stora spanska ordbok. (2009). Stockholm: Norstedt.

Norstedts svenska ordbok. (2003). Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Norstedts svenska synonymordbok. (2010). Stockholm: Norstedts.

Peri Rossi, C. (1984). *De övergivna museerna.* Stockholm: Förlaget Nordan

Svenska akademiens ordböcker. (2018). www.svenska.se

Tropo Editores. (2017). www.tropoeditores.com/nosotros/ (2018-04-16)

